

АНОТАЦІЯ

Кулібаба М. О. Прагмалінгвістична специфіка українського метеодискурсу. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія». Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2021.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлено потребою в комплексному аналізі українського метеорологічного дискурсу, що передбачає семантико-функційну параметризацію прогнозів погоди та їхню прагмалінгвістичну характеристику, а також підсилено особливим статусом досліджуваного типу комунікації. З огляду на це необхідно розробити типологію комунікативних стратегій і тактик, визначити мовні маркери їхньої реалізації, встановити універсальне та оригінальне у структурно-змістовій організації метеодискурсу, комунікативних інтенціях синоптиків та журналістів.

У дисертації метеорологічний дискурс розглянуто як конститuent прогностичного дискурсу, що охоплює кілька типів комунікації, проспективно зорієнтованих стосовно політики, економіки, життєвих подій, здоров'я, соціального стану як народу в цілому, так і людини зокрема. Його контент відбиває досвід людини, причиново-наслідкові зв'язки щодо природи, господарювання, життєдіяльності, долі тощо. Указаний дискурс опрацьовано Н. Бондарчук, М. Домбровською, В. Єпіфановим, В. Кашкіним, А. Князєвою, О. Савіцкайте, О. Трегубовою на іномовному матеріалі. Українськомовний матеріал принагідно залучають О. Васянович, І. Гороф'янюк, Т. Громко, О. Коломієць, А. Романченко. Утім, як особливий тип інституційного спілкування, у центрі якого перебуває дискурсивна діяльність синоптика, котрий прагне досягти перлокутивного ефекту завдяки реалізації стратегійної програми, український метеодискурс ще не досліджено.

Метеорологічний дискурс потрактовано як інформаційний простір, у якому функціують переважно монотематичні малоформатні тексти прогностичного характеру щодо майбутніх погодних умов, котрі відповідним чином організовані, характеризуються певними семантико-структурними параметрами, відбивають інтенційну програму адресанта. Основними його ознаками є його глобалістське спрямування, пов'язане з екопроблематикою суспільства, а також скерованість на адресата, наукове обґрунтування прогнозів погоди, наявність рис художнього стилю, однотематичність та малоформатність, комплекс виконуваних функцій (інформативна, регулювальна, оцінна, впливова).

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування специфіки українського метеорологічного дискурсу в прагмалінгвістичному аспекті.

Його фактичний матеріал становлять прогнози погоди, репрезентовані в ефірі двох усеукраїнських радіостанцій й трьох загальнонаціональних телеканалів, зокрема 1200 аудіозаписів прогнозів погоди в ефірі радіостанції Країна FM; 200 аудіозаписів прогнозів погоди в ефірі Авторадіо; 200 телепередач «Миколина погода» (канал ICTV); 200 телепередач прогнозів погоди (Еспресо. TV); 200 сюжетів рубрики «Метеозалежність» (канал 1 + 1). Загальна кількість прогнозів погоди – 2000, тривалість яких – понад 50 годин.

Наукова новизна роботи зумовлена тим, що в ній уперше в українському мовознавстві здійснено польове моделювання номінаційної сфери «Синоптична метеорологія»; встановлено семантико-функційну специфіку ключових лексем у межах досліджуваного дискурсу; виокремлено й заналізоано комунікативні стратегії й тактики в жанрі прогнозу погоди; визначено прагмалінгвістичні характеристики метеодискурсу.

Для вивчення семантичної потужності метеорологічної лексики використано ідею поля, що ґрунтується на наукових здобутках Г. Іпсена, Й. Тріра, В. Порцига, В. Адмоні, а також їхніх послідовників у лексикології та функційній лінгвістиці. Застосоване під час дослідження польове моделювання уможливило формування лексико-семантичного поля «Синоптична метеорологія» як семантичного осердя українського метеодискурсу.

Аналізоване поле потрактовано як поліцентричне, оскільки його структура передбачає виокремлення кількох мікрополів, що формуються на основі вузької семантики, репрезентованої лексико-семантичними групами., кожна з яких тісно пов'язана з актуальними в метеорології поняттями.

Базові лексичні одиниці прогнозів погоди об'єднано в лексико-семантичні групи, що відповідно становлять ядро (семантичне поле «Синоптична метеорологія»), центр (мікрополе часу, експліковане за допомогою апелятивів та топонімів і геортонімів) та периферію (мікрополе одягу і взуття) метеорологічного дискурсу. Визначено, що ядрові конституенти функціують у межах мікрополів «Вода в атмосфері», «Повітря», «Тепловий режим атмосфери» та їхніх лексико-семантичних груп.

Встановлено, що стратегійну мережу опрацьованого дискурсу репрезентують інформувальна, регулювальна та самопрезентувальна стратегії. Комунікативною інтенцією інформувальної стратегії є висвітлення стану й перспектив щодо погодних умов в країні чи за кордоном. Вона реалізується завдяки тактикам власне інформування, аргументації та пояснення, що функціують у взаємодії, реалізуючи глобальну комунікативну інтенцію метеодискурсу. З'ясовано, що інформаційний блок прогнозу погоди найчастіше охоплює відомості щодо температури й опадів на певній території України. Для аргументування залучають кількісні дані, акцентують на причиново-наслідкових зв'язках, демонструють синоптичні карти, діаграми тощо. Пояснення ж адресанта орієнтує адресата стосовно метеорологічної термінології, сутності синоптичних процесів, їхнього взаємозв'язку.

Основними способами й засобами реалізації тактики власне інформування є загальноживана, спеціальна метеорологічна лексика та мітигатори, що містять сему 'ймовірність'. До арсеналу продуктивних засобів аргументування належать кількісні дані й аналогічна аргументація. Усунення лакуарності в знаннях адресата щодо синоптики як науки відбувається завдяки тактиці пояснення, типовими прийомами якої є тлумачення, запитально-відповідний комплекс, розкриття механізму утворення явища чи причиново-наслідкового зв'язку.

У центрі регулювальної комунікативної стратегії – прагнення синоптика / журналіста скорегувати поведінку людини відповідно до погодних умов. Указана стратегія втілюється за допомогою тактик поради й рекомендації. Привертання уваги до екологічної проблематики та убезпечення від негативних наслідків негоди, скеровані на збереження екосистеми Землі та здоров'я людини. Поради й рекомендації, фокусування на негативних наслідках явищ природи мають потужні сугестивні потенції, виконують функцію застереження.

Типовими засобами вираження поради є імперативи, модальні слова, заперечні конструкції, вживання індикатива в ролі імператива та інфінітивів. У пораді, що функціює в межах метеодискурсу, спостерігається інтеграція публіцистичного стилю з науковим, розмовно-побутовим і художнім стилями, що відповідно демонструють використовувані мовні одиниці лексико-семантичного рівня. Мовними маркерами привертання уваги населення до екопроблематики, до охорони природного середовища є індикативи й імперативи, що відповідно виражають заохочення, заклики різної категоричності зберігати екосистему для майбутніх поколінь, а також іменникові та дієслівні лексеми з негативною чи позитивною конотацією.

Стратегія самопрезентації виражає ідіосинкратичні параметри особистості синоптика. Її тактики (соціальної етикетизації, інтелектуалізації, популяризації української духовної культури, патріотизму й гумору) експлікують диспозицію адресанта в аспекті його системи цінностей, переконань і дотримання соціальних норм. Соціальна етикетизація втілюється у вітальних, привітальних і побажальних формулах. Тактику популяризації української духовної культури потрактовано як інтегрувальний етнічний елемент. Тактику інтелектуалізації залучено в межах стратегії самопрезентації задля маніфестації знань синоптика у сфері культури й літератури українського народу. Патріотична тактика виконує меморіальну функцію, а лінію поведінки адресанта, скеровану на досягнення жартівливого ефекту, у роботі кваліфіковано як тактику гумору. Комунікативна стратегія самопрезентації

відбиває загальнолюдські цінності та індивідуальні інтенції синоптика / журналіста.

Типовими маркерами побажання є вербалізований або частіше невербалізований перформатив *бажаю*; спонукання, виражене за допомогою часток *хай / нехай*; дієслово *бути* в 2 ос. мн. та прикметники (*здоровий / щасливий* тощо). Основними комунікативними ходами втілення тактики інтелектуалізації є ілюстрування погодних змін, поведінки природи й людини за допомогою прикладів із художніх творів, згадування окремих творів та вклинювання в прогноз погоди цитат різного обсягу. У межах тактики популяризації української культури вирізняються такі комунікативні ходи: згадка про традиції й обряди народу, пропагування фольклорного й художнього доробку українців, ознайомлення з народними прикметами, спонукання пізнавати власну країну, милуватися її природою. Патріотична тактика реалізується завдяки використанню лексичних маркерів різних частин мови: *гідність, цінність, патріотизм, совість, пам'ять, національний код, Батьківщина, герой, захисник, молитва, свічка, цінувати, не забувати, згадувати, пом'янути, загиблий, полеглий, ніколи*. Активними прийомами вираження гумористичної інтенції є використання фразеологізмів, гіпербол, неологізмів, іронічних порівнянь.

Перспективи дослідження вбачаємо в удосконаленні теоретичних засад аналізу метеорологічного дискурсу, розширенні й урізноманітненні джерельної бази та фактичного матеріалу, встановленні специфіки лінгвоіндивідуалізації синоптика як професійної мовної особистості, що уможливить її різноаспектну параметризацію в межах прогностичного дискурсу.

Ключові слова: метеорологічний дискурс, прогноз погоди, комунікація, комунікативна інтенція, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група.

SUMMARY

Kulibaba M. O. Pragmalinguistic specificity of Ukrainian meteorological discourse. Manuscript.

Thesis as a manuscript for a PhD Degree in 035 “Philology” Specialty. Odesa National I. I. Mechnikov University, Odesa, 2021.

The relevance of the proposed study is defined by the urgency of the Ukrainian meteorological discourse comprehensive analysis, which would provide semantic and functional parameterization of weather forecasts and their pragmalinguistic characteristics, and is enhanced by the special status of the communication type being studied. In view of this, it is necessary to develop a communicative strategies and tactics typology, to determine the language markers of their implementation, to define the universal and original components within the meteorological discourse structural and semantic organization, as well as the weather forecasters’ and journalists’ communicative intentions.

In the dissertation, the meteorological discourse is considered as a prognostic discourse constituent, which includes several types of communication, prospectively oriented in relation to politics, economy, life events, health, social status of the people in general and a person in particular. Its content reflects human experience, causation about nature, economic life, life itself, destiny, and so on. This discourse has been studied by N. Bondarchuk, M. Dombrovska, V. Yepifanov, V. Kashkin, A. Knyazeva, O. Savitskajte, O. Tregubova basing on foreign language material. Ukrainian-language material is occasionally involved by O. Vasyanovych, I. Gorofyanyuk, T. Gromko, O. Kolomiyets, A. Romanchenko. However, the Ukrainian meteorological discourse has not yet been studied as a special type of institutional communication, with the discursive activity of weather forecaster, who seeks to achieve a perlocutionary effect via implementing a strategic program, being at its center.

Meteorological discourse is interpreted as an information space in which mainly monothematic small-format texts of prognostic character concerning future weather conditions function are properly organized, are characterized by certain semantic-structural parameters, and reflect the addressee’s intentional program. Its

main features are its globalistic orientation related to the society's environmental issues, as well as its focus on the recipient, scientific substantiation of weather forecasts, artistic style, monotony and relatively small format, a set of functions (informative, regulatory, evaluative, influential).

The dissertation research is aimed at clarifying the specificity of the Ukrainian meteorological discourse in pragmalinguistic aspect.

Its factual material consists of weather forecasts represented on the air of two all-Ukrainian radio stations and three national TV channels, including 1.200 audio recordings of weather forecasts on Kraina FM (Крайна FM) radio station; 200 audio recordings of weather forecasts on the air of Autoradio (Авторадіо); 200 "Mykola's weather" ("Миколина погода") TV programs (ICTV channel); 200 TV weather forecasts (Espresso.TV); 200 episodes of "Meteorological dependence" ("Метеозалежність") rubric (1 + 1 Channel). 2.000 weather forecasts of over 50 hours duration have been analyzed.

The scientific novelty of the research is defined by the fact that, for the first time in Ukrainian linguistics, field modeling of the "Synoptic meteorology" nomination sphere has been carried out; the semantic-functional specificity of key tokens within the studied discourse is established; communicative strategies and tactics in the weather forecast genre are singled out and analyzed; pragmalinguistic characteristics of meteorological discourse are determined. In order to study the semantic power of meteorological vocabulary, the field concept, which is based on the scientific achievements of G. Ipsen, J. Trier, W. Porzig, W. Admoni, as well as their followers in Lexicology and Functional Linguistics, is utilized. Field modeling having been used during the research enabled forming the lexical-semantic "Synoptic meteorology" field as the semantic core of the Ukrainian meteorological discourse. The analyzed field is interpreted as a polycentric one, as its structure involves separation of several microfields, formed on the basis of narrower semantics represented by lexical-semantic groups, each of which is closely related to the concepts which are essential in meteorology.

Basic lexical units of weather forecasts are combined into lexical-semantic groups, which respectively form the meteorological discourse core ("Synoptic

meteorology” semantic field), center (time micro-field, explained by appellation and toponyms and geortonyms) and periphery (clothing and footwear micro-field). It is determined that core constituents function within the “Water in the atmosphere”, “Air”, “Thermal regime of the atmosphere” microfields and their lexical-semantic groups.

It is established that the strategic network of the elaborated discourse is represented by informative, regulatory and self-presenting strategies. The communicative intention of the information strategy is to highlight the state and prospects of weather conditions in the country or abroad. It is realized through the tactics of self-information, argumentation and explanation, which function in interaction, realizing the global communicative intention of meteorological discourse. It was found that the information block of the weather forecast most often covers information on temperature and precipitation in a certain territory of Ukraine. Quantitative data is used for argumentation, emphasis is placed on cause-and-effect relations, weather maps, diagrams, etc. are demonstrated. The addressee's explanation orients the addressee concerning the meteorological terminology, the essence of synoptic processes, their interconnection.

The main ways and means of implementing the self-information tactic are common and special meteorological vocabulary and mitigators that contain the ‘probability’ seme. The argumentation productive means arsenal includes quantitative data and analogue argumentation. Elimination of lacunarity in the addressee's knowledge of weather forecasting as a science is carried out via the tactics of explanation, interpretation, interrogative-relevant complex, phenomenon formation or cause-and-effect connection mechanism disclosure being its typical methods.

The forecaster's / journalist's desire to adjust human behavior according to weather conditions is the core of the regulatory communication strategy. The aforementioned strategy is implemented via advice and recommendations tactics, drawing attention to environmental issues and protection from the negative weather effects, which are aimed at preserving the Earth's ecosystem and human health. Tips and tricks, focusing on the negative consequences of natural phenomena have powerful suggestive potentials and perform the warning function.

Typical means of expressing advice include imperatives, modal words, negative constructions, utilizing indicatives as imperatives and infinitives. Advice, which operates within the meteorological discourse, features an integration of journalistic style with scientific, colloquial and art ones, which is respectively demonstrated by the usage of lexical and semantic level language units. Language markers of attracting public attention to environmental issues, to environment protection include indicatives and imperatives, which accordingly express encouragement, calls of different categoricalness to preserve the ecosystem for future generations, as well as noun and verb lexemes with negative or positive connotation.

Self-presentation strategy expresses the weather forecaster's personality idiosyncratic parameters. Its tactics (social labeling, intellectualization, Ukrainian spiritual culture popularization, patriotism and humor ones) explicate the addressee's disposition in terms of their system of values, beliefs and compliance with social norms. Social labeling is embodied in greeting, congratulatory and wish formulas. Ukrainian spiritual culture popularization tactic is interpreted as an integrative ethnic element. Intellectualization tactic is involved within the self-presentation strategy in order to manifest the weather forecaster's knowledge in the Ukrainian people's culture and literature field. Patriotic tactic performs a memorial function, and the addressee's behavior line aimed at achieving a humorous effect is qualified as humor tactic. The self-presentation communicative strategy reflects the weather forecaster's / journalist's universal values and individual intentions.

Typical wish markers include the verbalized or (more often) non-verbalized *I wish* (*бажаю*) performative; motivation, expressed by the *let* (*хай / нехай*) particle; *to be* (*бути*) verb to be in 2nd person Plural form and adjective (*healthy / happy* (*здоровий / щасливий*), etc.).

The main communicative moves to implement the intellectualization tactic feature illustrating weather changes, behavior of nature and human with the help of examples from works of art, mentioning individual works and inserting quotes of various volumes into the weather forecast. Within the tactic of Ukrainian culture popularization, the following communicative moves are distinguished: mentioning

traditions and rites of the people, promoting the Ukrainians' folklore and artistic heritage, getting the audience acquainted with national signs, motivating to learn one's own country, to admire its nature. Patriotic tactic is implemented via utilizing lexical markers of different speech parts: *dignity, value, patriotism, conscience, memory, national code, homeland, hero, defender, prayer, candle, appreciate, forget, remember, remember, dead, fallen, never* (гідність, цінність, патріотизм, совість, пам'ять, національний код, Батьківщина, герой, захисник, молитва, свічка, цінувати, не забувати, згадувати, пом'янути, загиблий, полеглий, ніколи). Active methods of expressing humorous intention include utilizing phraseology, hyperbole, neologisms, ironic comparisons.

The prospects of the research lie within improving the theoretical foundations of meteorological discourse analysis, expanding and diversifying the source base and factual material, establishing the specificity of linguistic individualization of the weatherman as a professional language personality, which would allow to carry out its multifaceted parameterization within the prognostic discourse.

Key words: meteorological discourse, weather forecast, communication, communicative intention, communicative strategy, communicative tactics, lexical-semantic field, lexical-semantic group, constituent.